

УДК 82(082)

ББК 83.3

Л 64

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту філології від 18 жовтня 2004 р.

У збірнику вміщено наукові праці викладачів, аспірантів, магістрів, у яких досліджується роль М. Максимовича у розвитку українського літературознавства та народознавства, питання полікритики і компаративістики, естетики і поезики української та зарубешної літератури.

Для науковців, викладачів вузів, гімназій, ліцеїв, учителів середніх шкіл, студентів.

Рецензенти:

Дунавська Л. Ф., д-р філол. наук, проф.;

Плющ Н. П., канд. філол. наук, доц.;

Ткачук М. П., д-р філол. наук, проф.

Редакційна колегія:

Семенюк Г. Ф., д-р філол. наук, проф. (відп. ред.); *Гасвська Н. М.*, канд. філол.

наук, проф. (заст. відп. ред.); *Бандура Ю. О.*, канд. філол. наук, доц. (відп. секр.);

Бойко В. Г., д-р філол. наук, проф.; *Дунавська Л. Ф.*, д-р філол. наук, проф.;

Ковалів Ю. І., д-р філол. наук, проф.; *Кудрявцева Л. О.*, д-р філол. наук, проф.;

Мойсієнко А. К., д-р філол. наук, проф.; *Насітко М. К.*, д-р філол. наук, проф.;

Снитко О. С., д-р філол. наук, проф.; *Пригодій С. М.*, д-р філол. наук, проф.

Л 64 Літературознавчі студії: Збірник наукових праць. Випуск 11. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – 446 с.

ISBN 966-8188-10-1

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, відповідної галузевої термінології, власних імен та інших відомостей.

Редакція залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Адреса редакційної колегії:

01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14, Київський національний університет імені

Тараса Шевченка, Інституту філології, тел.: 239-32-58

УДК 82(082)

ББК 83.3

ISBN 966-8188-10-1

© Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 2004

© Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004

**ВІРШ “ВАРШАВА” Є. МАЛАНЮКА:
ПИТАННЯ АТРИБУЦІЇ ПОЛЬСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ**

До висвітлення контактнo-типологічних літературних зв'язків Є. Маланюка – одного з найзначніших представників української емігрантської літератури – з Варшавою зверталися такі відомі літературознавці, як Н. Лисенко, що уточнювала деякі біографічні дані поета під час його перебування у таборах інтернованих, поставила питання творчих контактів із польськими письменниками та перекладачами Ю. Тувімом, Ю. Лободовським, Л. Підгорським-Околувим та ін. Канадська дослідниця Ю. Войчишин спробувала визначити основні віхи варшавського періоду творчого шляху Маланюка. Л. Куценко зупинився на малодосліджених фактах біографії Маланюка, залучивши зарубіжні архівні матеріали, зокрема архів сина письменника Богдана Маланюка. Польське сприймання художньої спадщини українського митця знаходимо в польсько-українських нарисах А. Середницького. Метою нашого дослідження є установлення авторської приналежності двох польських художніх перекладів вірша Маланюка “Варшава”.

Поезію Маланюка про Варшаву з однойменною назвою “Варшава” і присвятою “Біля пам'ятника Міцкевичу” переклав і опублікував 12 березня 1933 року у тижневику “Wiadomości literackie” (1933. – № 12 (483). – С. 1) відомий польський поет Юліан Тувім (у варшавському Музеї літератури зберігається закінчення автографа цієї поезії, переданого в 1932 році Тувімові).

Переважно через загострення у 1933 році відносин між Польщею і Західною Україною, яка на той час знаходилася у залежності від польської держави, вірш “Варшава” у перекладі Тувіма отримав негативну оцінку тогочасної преси як “гімн на честь столиці Польщі” (львівський літературно-науковий місячник “Дзвони”). “З Маланюком знову – “тріхопадєніє”, – пише Дмитро Донцов у листі від 24 березня 1933 до поетеси Наталії Лівницької-Холодної у Варшаву [Донцов 1992, 462], маючи на увазі під прислівником “знову” надруковану незадовго до “Варшави” статтю поета “Українська поезія останньої доби” на шпальтах тих самих “Wiadomości literackie” (січень 1933 р.), що також викликала обурення як серед еміграції, так і в Галичині через вибір місця публікації. Ймовірно, ці відгуки змусили Маланюка до 1954 року не вмшувати вірш “Варшава” в жодну з трьох збірок, створених ним у Варшаві.

Реакція Маланюка на галас, що здійнявся навколо поезії “Warszawa”, проявилася у листі до Є. Пеленського від 5 травня 1933 року, що зберігається у відділі

рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: “Ідіоти й то ідіоти підлі з “Дзвонів” надрукували яскраво-провокаційну й безмежно тупу ботокудськи глупу замітку “Тіма на честь Варшави” – “пера С. М.”. Передовсім пера Тувіма, а по-друге, де ж цей “гімн”? та ж нарід польський може лишень образитися на такий “гімн”. А потім – що ж ? Вони мені будуть казати вибирати теми, або вказувати перекладачеві, що саме цей вірш переклав і видрукував Тувім, але про це узнав *post factum*” [Куценко 2003, 34]. Лист Маланюка до Д. Донцова від 24 березня 1933 року містить пояснення несподіванки і випадковості друку поезії для самого митця: “... якось пив чай у Тувіма і – під час взаємних літ[ературних] “справозданій” – відчитав йому той вірш. Він захопився і одразу почав перекладати. А за тиждень телефонує, що він послав до “W. L.”...” [Лисенко 2003, 362].

У 1954 році у Нью-Йорку “Варшава” вийшла в книзі “Поезії в одному томі” за назвою першого рядка “IV. Ти вдивляєшся хмуρο й бронзово” (1932) як складова частина циклу “Міста, де минали дні” збірки “Проца” (1954). Під час німецької окупації Варшави названа поезія була передрукована у газеті “Orzeł Biały” (1943, 10 październik). До 4 тому семитомника Ю. Тувіма (Варшава, 1955–1964) польські видавці включили переклади двох творів українських поетів М. Рильського (“Шопен”) та С. Маланюка (“Варшава”).

По суті, вірш “Варшава” присвячено не Варшаві, а визначній в історії Польщі постаті Адама Міцкевича (1798–1855). Варшава є лише знаряддям, за допомогою якого Маланюк розкриває діяльність Міцкевича, що все життя боровся за незалежність своєї держави, свого народу. Якщо Польща стає для Маланюка моделлю звільненої від імперської залежності держави, осередком якої є Варшава, то Міцкевич виступає у сприйнятті Маланюка уособленням Варшави та її історії. З перших рядків поезії “Warszawa” Маланюк підкреслює неспохитність пам’ятника, який виступає свідком плину історії Варшави.

У “Варшаві” відчувається бажання автора підкреслити історичність міста, легендарність його влади. У рецепції поета Варшава постає як “*Чорне місто твоє, Міцкевич, / Євразійським мені Парижем*”. У той час, як Міцкевич перебував більшість свого життя на еміграції в Парижі, Маланюк – у Варшаві, яка змальовується ним темними кольорами: “*чорне місто*”, закуте в залізо, люди, що поспішають у своїх справах, – типові риси промислового мегаполіса. Епітет “*чорне місто*” проходить рефреном через декілька творів Маланюка, де згадується Варшава, а саме: “*Гула Варшава, чорна і недобра*” (цикл “Міста, де минали дні”), “*Але й вночі не спить це чорне місто: / Заулками, аляями, садами / Минуле в нім блукає, як повія, / І тьма кишить від блудних, грішних душ*” (“З щоденника”, 1936) [Маланюк 1992, 375].

Звичайно, Маланюк захоплюється Варшавою, якій вдалося здобути незалежність і визвольна боротьба якої була йому близька, про що він зізнається, перебуваючи ще в таборах інтернованих: “Мимоволі приходиться на думку аналогії з польським визвольним рухом, з роллю і завданнями польської еміграції під час боротьби поляків з москалями. Для уявлення цього можна порадити інтелігентним представникам нашої еміграції проштудіювати історію польської еміграції уважно: це – найліпша лектура для нас на чужині” [Військовий 1922, 18]. Тому поет застерігає про необхідність збереження перемоги, аби вона не виявилася короточасною, як це сталося з УНР.

Зазначимо ще один посутній момент: відсутня ясність у питанні атрибуції двох різних перекладів поезії "Варшава" Маланюка. За однією з версій обидва здійснені Юліаном Тувімом. За іншою – один з них належить Тувіму, а другий переклад – Юзефу Лободовському.

Порівняймо переклад рядків "Warszawy" Тувіма, наведений канадською дослідницею творчості Маланюка Юлією Войчишин ("Ярий крик і біль тужавий", 1993) та Олександром Астаф'євим ("Образ і знак", 2000) без вказівки на першоджерело, з перекладом, що аналізується старійшиною українського письменства у Польщі Антонієм Середницьким ("Szkice polsko-ukraińskie". Варшава, 1994) і українським літературознавцем Леонідом Куценком ("Dominus Маланюк: тло і постать", 2002), які посилаються на "Wiadomości literackie" (Warszawa, 1933. – № 12 (483). – С. 1):

Spi Belweder, otulony mgłami,

petersburskim tumanem się dławi (за Ю. Войчишин, О. Астаф'євим)

та

W mgłach wyspiańskich Belweder, owiany

Petersburskim tumanem mrocznym (за А. Середницьким, Л. Куценком).

Наталія Лисенко є прибічницею погляду, за яким існує два варіанти тувімського перекладу "Warszawa". Вона зазначає у дисертаційному дослідженні, що представлений Ю. Войчишин та О. Астаф'євим переклад Тувіма був надрукований Лободовським у паризькому журналі "Kultura" (Париж. – 1955–№ 10) [Лисенко 1999, 80]. Проте Середницький наголошує на тому, що "Warszawy" переклав також Лободовський у "Wiadomościach" (Londyn. – 1968. – № 18. – С. 1): "Śmierć Jewhena Małaniuka uczcił tygodnik londyński "Wiadomości" wydrukowaniem jego wiersza "Warszawa" w *dwóch* przekładach Juliana Tuwima i Józefa Łobodowskiego..." [Середницький 1994, 80].

У зв'язку з цим акцентуємо кілька посутніх моментів. Справа в тому, що лондонські "Wiadomości" від 4 травня 1968 року (Tygodnik. Londyn. Rok XXIII. – nr 18 (1153). – 4 maja 1968. – S. 1) розташували на першій сторінці разом з некрологом Даміана С. Вандича на смерть Євгена Маланюка ("Eugeniusz Małaniuk") два різних переклади славнозвісної поезії "Warszawa":

*Wpatrujesz się chmurnie, spiżowo,
Ponad piętra i ludzi i twarze,
Grzmi pod tobą, dygocąc miarowo,
Stolica w burzliwym rozgwarze.*

*W dali mewy wiślane krzyczą,
Fala brzegi piaszczyste liże,
Czarne miasto twoje, Mickiewiczu,
Eurazjjskim jest dla mnie Paryżem.*

*Szumiać głuche preludia jesieni,
Dyryguje Chopin listopadem,
Ludzie tutaj – tacy spóźnieni,
Władza tutaj – z legendarnym czadem.*

*Wypatrujesz twarzą w spiż zakąta,
ponad dachy, nad przechodniów pośpiech,
a pod tobą burzliwą nutą
gwar codzienny stolicy rośnie.*

*Nadwiślańskie mewy głośno krzyczą,
fala piachy wybrzeżne liże...
Czarne miasto twe, Mickiewiczu,
eurazjatyckim jest dla mnie Paryżem.*

*Dyryguje Szopen jesienią,
głuchą nutę preludiiw przędzie.
Tutaj ludzie – zawsze zapóźnieni,
władza tutaj – zastygła w legendzie.*

*W mgłach wyspiańskich Belweder, owiany
Petersburskim tumanem mrocznym.
W sennyh oknach – czy to płomień,
czy plamy?
Szare widmo – uroczyście czy uroczone?*

*I kiedy gałęzie zaskrypią
I wschód zionie ziębiącym nordem,
Wicher liśćmi Aleje zasypie,
Bruk wysściele mongolskim hordom.*

*Leci, leci ordzewa liściasta,
Tatarskimi się kładzie kilimami.
Pilnuj, pilnuj swojego miasta,
Wartowniku spiżowy, Adamie!
Przełożył Julian Tuwim.*

У примітках до них зазначається, що переклад Юліана Тувіма вийшов у “Wiadomości Literackich” (1932), а переклад Юзефа Лободовського в паризькій “Kulturze” (1955).

Звернімося до останнього перекладу. Лободовський у статті “Poezja Jewhena Małaniuka” (“Kultura”, 1955) подає польський варіант “Warszawy”, що відрізняється з вже відомим тувімським перекладом. Слова Лободовського тлумачаться дослідниками по-різному, як правило, амбівалентно: “To już przeszło dwadzieścia lat, jak w “Wiadomościach Literackich” ukazał się w przekładzie Tuwima poemacik pt. “Warszawa”. Bodaj jeden Zawodziński zwrócił na niego należytą uwagę, podkreślając celność historycznej i – dziś można to już powiedzieć – proroczej wizji. Wyczulenie na wschodnie niebezpieczeństwo, tak wytężone, że stwarzające pozory obsesji, zagrało tu z całą siłą. Ukraiński emigrant zatrzymał się przy pomniku Mickiewicza I zetknął się z nim twarzą w twarz. Wiersz jest datowany z roku 1932” [Лободовський 1955, 41]. Наведені вище твердження свідчать про те, що Лободовський згадує про наявність тувімського перекладу “Варшави” лише в контексті того, як поезія стала відомою в Польщі. Далі митець висловлює свою думку про український оригінал поезії Маланюка.

Отже, ніщо не вказує на приналежність цього перекладу Тувіму. Водночас врахування факту постійної праці Лободовського над перекладами Маланюка і насиченість вищезгаданої статті численними перекладами українського митця дає нам усі підстави стверджувати авторство Лободовського.

Таким чином, ми стверджуємо, що існують два переклади поезії Є. Маланюка “Варшава”: перший – Ю. Тувіма, надрукований у “Wiadomości Literackich” (1932), а другий – Ю. Лободовського, розміщений у паризькій “Kulturze” (1955). В цьому ми одностайні з А. Середницьким. Однак, для остаточного висновку треба провести ретельний аналіз особливостей стилю Лободовського і Тувіма з метою достовірного визначення авторства названих перекладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Serednicki Antoni*. Jewhen Małaniuk a pisarze polscy // Szkice polsko-ukraińskie. Antoni Serednicki. – Warszawa: Towarzystwo Polska-Ukraina, 1994. – S. 58–86.
2. *Військовий (Євг. М.)* Про долю еміграції на чужині // Наша зоря. – Ланцут, 1922. – Ч. 28. – С. 18.
3. *Донцов Д.* Лист до Н. Лівницької-Холодної від 24.03.1933 // Матеріали до історії літератури і громадської думки. – Нью-Йорк, 1992. – Т. 3. – С. 462.

4. Куценко Л. Ще раз про "тріхопадіння" Є. Маланюка // Куценко Л. Князь духу: Статті про життя і творчість Євгена Маланюка. – Кіровоград, 2003. – С. 33–39.
5. Лисенко Н. Публікації Євгена Маланюка в польській пресі в 30-х роках XX століття // Українсько-польські літературні контексти. Київські полоністичні студії. Том IV. – К., 2003. – С. 354–364.
6. Лисенко Н. Становлення і розвиток творчої постаті Євгена Маланюка (у контексті літератури 20-30-х років XX століття): Дис. канд. філол. наук: 10.01.01/ НАН України: Інститут л-ри Т. Г. Шевченка. – К., 1999. – 182 с.
7. Łobodowski J. Poezja Jewhena Małaniuka // Kultura. – Paryż. – № 10/96. – 1955. – Październik. – S. 32–48.
8. Маланюк Є. Поезії. – Львів: Просвіта, 1992. – 686 с.